

Dorota Rynkowska

Uniwersytet Rzeszowski

Aneta Haligowska

Uniwersytet Rzeszowski

**ROLA ASYSTENTA RODZINY
W PROCESIE PROFESJONALNEGO WSPARCIA
RODZIN ZAGROŻONYCH
WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM**

Wprowadzenie

Postęp cywilizacyjny, kryzys, brak stabilności zarówno ekonomicznej, jak i emocjonalnej wraz z daleko idącym konsumpcjonizmem powodują intensywne przeobrażenia społeczne, które nie pozostają bez wpływu na rodzinę i jej funkcjonowanie.

Rodzina stanowi podstawowe środowisko życia każdego człowieka. Traktuje się ją jako „małą zbiorowość, grupę pierwotną i zarazem grupę odniesienia – najczęściej opartą na podstawach naturalnych (pokrewieństwo) bądź adopcji i stanowiącą, bardziej lub mniej zorganizowaną (nieformalną i formalną zarazem) formę zbiorowości – członków wypełniających specyficzne role w procesach wychowawczych”¹. Jest podstawową grupą społeczną, która powinna stwarzać solidne podstawy do wychowania i rozwoju młodego pokolenia. Współczesna rodzina stoi w obliczu szeregu zagrożeń związanych z postępowaniem cywilizacyjnym, zmianami społeczno-ekonomicznymi, politycznymi i obyczajowymi, które utrudniają jej prawidłowe funkcjonowanie i realizowanie ról społecznych wynikających

¹ S. Kawula., *Socjologia wychowania w zarysie*, PWN, Warszawa 2004, s. 21.

z definicji rodziny. Rodzina uważana jest za pierwsze, a zarazem najważniejsze środowisko wychowawcze. Z tego względu należy zadbać, aby funkcjonowała w możliwie najlepszy sposób. Niestety, niejednokrotnie zdarza się, że występują w niej pewne, czasem liczne dysfunkcje i problemy. W warunkach, gdy rodzina nie jest w stanie sama poradzić sobie z sytuacją trudną, pomocą służą odpowiednie instytucje wspierające.

Ze względu na liczne przeobrażenia w instytucji pomocy społecznej i samym zawodzie pracownika socjalnego pojawia się konieczność szerszej współpracy z lokalnie działającymi instytucjami i profesjonalnymi służbami społecznymi. Definiując poradnictwo w pracy socjalnej jako działanie, którego głównym celem jest tworzenie warunków do podjęcia przez klienta samodzielnej próby rozwiązania własnego problemu i zmiany postępowania, istotnym wydaje się zwrócenie uwagi na rolę profesjonalnych zawodów społecznych mających niewątpliwie zasadniczy wkład w istotę tej pomocy i zmiany. Jedną z form wsparcia jest asystentura rodziny, z którą ściśle wiąże się rola asystenta rodziny.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie roli osoby asystenta rodziny w procesie profesjonalnego wsparcia oraz jego funkcji, zadań i metod pracy z rodziną.

Zawód asystenta rodziny w świetle prawa

W życiu każdego człowieka pojawiają się sytuacje, w których potrzebuje on pomocy i wsparcia. Największe szanse na pokonanie tych trudnych momentów mają ludzie, którzy mogą otrzymać pomoc i wsparcie ze strony najbliższych, rodziny lub przyjaciół. Niestety, bywa też tak, że rodzina zamiast udzielać wsparcia, sama go również potrzebuje. W wielu przypadkach w działaniach pomocowych należy uwzględnić konieczność objęcia postępowaniem wspierającym całą rodzinę.

W tym zakresie oferowana jest pomoc określona ustawą z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej², na mocy której udzielane jest wsparcie osobom i rodzinom w pokonywaniu trudności życiowych, jak również podejmowane są działania zmierzające do odzyskania przez osoby wspierane zdolności do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie w warunkach, które nie uwłaczają godności człowieka. Działania pomocowe są realizowane przez pracowników pomocy społecznej i pracy socjalnej³.

Asystentura rodziny wpisuje się w ogólną tendencję przeobrażeń zachodzących w pomocy społecznej i w praktyce pracy socjalnej. Jest pewnego rodzaju

² Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. 2021, poz. 2268, t.j. z 2021.12.09).

³ A. Żukiewicz, *Asystent osoby niepełnosprawnej; nowy obszar działania społecznego* [w:] *Asystent osoby niepełnosprawnej; nowy zawód i nowa usługa systemu pomocy społecznej*, red. A. Żukiewicz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 10–11.

próbą odpowiedzi na deficyty całego systemu pomocy społecznej w Polsce i wdrażania modelu współpracy interdyscyplinarnej środowisk profesji społecznych. Warto zauważyć, że kultura działania asystenta rodziny rozwijała się w Polsce od lat 90. XX w. Wówczas niektóre stowarzyszenia i ośrodki pomocy społecznej realizowały pierwsze projekty pogłębionej pracy socjalno-wychowawczej z elementami terapii w środowisku zamieszkania rodziny. W latach późniejszych, do momentu wprowadzenia w życie ustawy, asystentura rodziny była prowadzona jako innowacyjne działanie realizowane w ramach projektów systemowych pomocy społecznej finansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego. Jego głównym celem była konieczność pomocy rodzinom niewydolnym opiekuńczo i wychowawczo, zagrożonym odebraniem im prawa do opieki nad dziećmi i umieszczeniem w placówkach całodobowych⁴. Po wdrożeniu ustawy, w latach 2012–2014, gminy same decydowały o zatrudnieniu asystentów rodziny. Ich praca była organizowana w zależności od możliwości finansowych i potrzeb lokalnych. Z dniem 1 stycznia 2015 r., nałożono na gminy ustawowy obowiązek zatrudnienia asystentów rodziny.

Asystent rodziny został powołany w ramach pomocy dla zawodu pracownika socjalnego, który obłożony wielością zadań związanych z pogłębioną pracą z rodziną (rodziny z wieloma problemami, rodziny naturalne i zastępcze spokrewnione, o obniżonym poziomie rozwoju umiejętności wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, gdzie dzieci są zagrożone umieszczeniem w placówkach opiekuńczo-wychowawczych) potrzebuje profesjonalnego wsparcia⁵.

Praca socjalna może być i jest doskonałym bodźcem do przywrócenia rodzinie wiary w możliwości zmiany swojej trudnej sytuacji życiowej, której niepowodzenia tkwią w nierozwiązanych problemach indywidualnych, jaki i grupowych. Na powstanie asystentury rodziny wpłynęło kilka czynników, takich jak: duża liczba osób, które po transformacji polityczno-gospodarczej nie odnalazła się w diametralnie zmienionej rzeczywistości; postępujące problemy społeczne: permanentne bezrobocie, wyuczona bezradność, dziedziczenie ubóstwa; konieczność faktycznej pomocy rodzinie oraz dzieciom w rodzinie, przede wszystkim tym, które są samotne, zaniedbane, głodne, krzywdzone i wykorzystywane; potrzeba wyodrębnienia pozycji w zakresie już istniejących profesji społecznych lub powołania nowych stanowisk, które miałyby na celu intensywne wspieranie rodziny w radzeniu sobie z trudnościami, zwłaszcza w pełnieniu przez nią funkcji opiekuńczo-wychowawczych w środowisku.

⁴ I. Krasiejko, *Asystent rodziny – profesjonalista, ale nie cudotwórca*, „Praca Socjalna” 2012, nr 4, s. 17–19.

⁵ Zob. I. Krasiejko, *Zawód asystenta rodziny w procesie profesjonalizacji. Wstęp do teorii i praktyki nowej profesji społecznej*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2013.

Rodziny przeżywające trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej mogą otrzymać wsparcie w postaci asystenta rodziny w oparciu o przepisy ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. W art. 12 wspomnianej ustawy stwierdza się, że asystentem rodziny może być osoba, która spełnia niżej wymienione warunki: posiada wyższe wykształcenie na kierunku pedagogika, psychologia, socjologia, nauki o rodzinie lub praca socjalna, posiada wykształcenie wyższe na dowolnym kierunku uzupełnione szkoleniem z zakresu pracy z dziećmi lub rodziną, udokumentuje co najmniej roczny staż pracy z dziećmi lub rodziną lub studiami podyplomowymi obejmującymi zakres programowy szkolenia określony na podstawie art. 12 ust. 3 oraz co najmniej roczny staż pracy z dziećmi lub rodziną, posiada wykształcenie średnie i szkolenie z zakresu pracy z dziećmi lub rodziną, a także udokumentuje co najmniej 3-letni staż pracy z dziećmi lub rodziną, nie jest i nie była pozbawiona władzy rodzicielskiej oraz jej władza rodzicielska nie jest zawieszona ani ograniczona, wypełnia obowiązek alimentacyjny – w przypadku, gdy taki obowiązek w stosunku do niej wynika z tytułu egzekucyjnego, nie była skazana prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe⁶. Ponadto art. 12, ust. 2 wspomnianej ustawy wskazuje, że asystent rodziny jest zobowiązany do systematycznego podnoszenia swoich kwalifikacji w zakresie pracy z dziećmi lub rodziną, w szczególności przez udział w szkoleniach oraz samokształcenie.

Zakres zadań asystenta rodziny obejmuje cztery obszary: bezpośrednią pracę z rodziną, bezpośrednią pracę z dzieckiem, pośrednie działania realizowane na rzecz dziecka i rodziny, jak również organizację warsztatu pracy⁷. Jak już wspomniano, asystent rodziny działa na mocy ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Do zadań asystenta rodziny należy:

1. opracowanie i realizacja planu pracy z rodziną we współpracy z członkami rodziny i w konsultacji z pracownikiem socjalnym;
2. opracowanie, we współpracy z członkami rodziny i koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej, planu pracy z rodziną, który jest skoordynowany z planem pomocy dziecku umieszczonemu w pieczy zastępczej;
3. udzielanie pomocy rodzinom w poprawie ich sytuacji życiowej, w tym w zdobywaniu umiejętności prawidłowego prowadzenia gospodarstwa domowego;
4. udzielanie pomocy rodzinom w rozwiązywaniu problemów socjalnych;
5. udzielanie pomocy rodzinom w rozwiązywaniu problemów psychologicznych;

⁶ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. 2020, poz. 821, t.j. z dnia 2020.05.08).

⁷ I. Krasiejko, *Metodyka działania asystenta rodziny. Różne modele pracy socjalnej i terapeutycznej z rodziną*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 2012, s. 105

6. udzielanie pomocy rodzinom w rozwiązywaniu problemów wychowawczych z dziećmi;
7. wspieranie aktywności społecznej rodzin;
8. motywowanie członków rodzin do podnoszenia kwalifikacji zawodowych;
9. udzielanie pomocy w poszukiwaniu, podejmowaniu i utrzymywaniu pracy zarobkowej;
10. motywowanie do udziału w zajęciach grupowych dla rodziców, mających na celu kształtowanie prawidłowych wzorców rodzicielskich i umiejętności psychospołecznych;
11. udzielanie wsparcia dzieciom, w szczególności poprzez udział w zajęciach psychoedukacyjnych;
12. podejmowanie działań interwencyjnych i zaradczych w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa dzieci i rodzin;
13. prowadzenie indywidualnych konsultacji wychowawczych dla rodziców i dzieci;
14. realizacja zadań określonych w ustawie z dnia 4 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem” (Dz. U. z 2020 r., poz. 1329 t.j.);
15. prowadzenie dokumentacji dotyczącej pracy z rodziną;
16. dokonywanie okresowej oceny sytuacji rodziny, nie rzadziej niż co pół roku, i przekazywanie tej oceny podmiotowi, o którym mowa w art. 17 ust. 1;
17. monitorowanie funkcjonowania rodziny po zakończeniu pracy z rodziną;
18. sporządzanie, na wniosek sądu, opinii o rodzinie i jej członkach;
19. współpraca z jednostkami administracji rządowej i samorządowej, właściwymi organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami i osobami specjalizującymi się w działaniach na rzecz dziecka i rodziny;
20. współpraca z zespołem interdyscyplinarnym lub grupą roboczą, o których mowa w art. 9a ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2020 r., poz. 218), lub innymi podmiotami, których pomoc przy wykonywaniu zadań uzna za niezbędną.

Włączając asystenturę do systemu pomocy społecznej, założono iż asystent rodziny będzie pełnił zupełnie odmienną rolę od pracownika socjalnego. Asystent powinien być bliżej rodziny, a dzięki elastycznemu wymiarowi pracy będzie miał możliwość uczestnictwa w jej naturalnym rytmie dnia. Zasadniczo asystent rodziny ma stać się dodatkowym, chwilowym członkiem rodziny. Jego rola skupia się na udzielaniu rodzinie pomocy w kwestiach związanych z prowadzeniem domu, planowaniem budżetu domowego i wydatków, wychowywaniem i opieką nad dziećmi, podnoszeniem poziomu samooceny i pewności siebie u członków rodziny, jak również wzmacnianiu ich kompetencji za pomocą technik empowermentu. Pomaga jej w „osiągnięciu podstawowego poziomu stabilności życiowej, który da możliwość wychowywania dzieci”⁸, a przede wszyst-

⁸ *Ibidem*, s. 51.

kim zapobiegnie umieszczeniu ich w rodzinach zastępczych czy placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Jeśli jednak cel ten nie zostanie osiągnięty i dzieci zostaną odebrane rodzinie, asystent współpracuje z instytucjami sprawującymi nadzór nad pieczę zastępczą, koordynatorem do spraw rodzinnej pieczy zastępczej oraz sądem. Należy pamiętać, co postuluje literatura przedmiotu, żeby pomoc była skuteczna, asystent w pierwszej kolejności powinien skoncentrować się na pomocy rodzinie w rozwiązywaniu priorytetowych kwestii związanych na przykład z problemami socjalno-bytowymi, wychowawczymi, zdrowotnymi i prawnymi, które najbardziej dezorganizują życie rodzinne⁹.

Metody pracy asystenta z rodziną

Dziedzina asystentury swoje modele pracy utworzyła, bazując na tradycyjnych modelach pracy socjalnej. Nazwano je metodami pracy socjalnej wychowawczo-terapeutycznej asystenta rodziny:

1. **Metoda prowadzenia indywidualnego przypadku** to intensywne oddziaływanie pracownika na rodzinę w jej miejscu zamieszkania. Rola asystenta polega na odwiedzaniu rodziny i zaspokajaniu podstawowych potrzeb poprzez udzielanie potrzebnej pomocy. Czasami jest to tylko ułatwienie kontaktu z innymi placówkami, innym razem jest to trening umiejętności klienta i nadzór obowiązków.
2. **Metoda pracy z indywidualnym przypadkiem** to sposób wsparcia realizowany przez asystenta, w którym kolejno następuje: diagnoza przypadku, podjęcie działań kompensacyjnych, profilaktycznych, terapeutycznych, tworzenie planu postępowania, przez co pomaga się jednostce i społeczności.
3. **Kierowanie przypadkiem** to taki sposób pracy, który polega na ustaleniu strategii usług socjalnych, świadczeń dla klienta i poszukiwaniu istniejących możliwości. Jest to pomoc zadaniowa, krótkoterminowa, rozwiązująca codzienne problemy klienta. Asystent rodziny jest tu doradcą, który organizuje pewien zakres usług.
4. **Metoda omawiania przypadku** – ważne jest w niej zapoznanie się z sytuacją przypadku w celu zdiagnozowania problemów rodziny, stworzenie planu działania i odpowiedzialność za jego realizację. Specjaliści spotykają się okresowo, są organem doradczym, co stanowi istotną rolę w pracy asystenta rodziny.

⁹ E. Subocz, *Asystentura rodziny jako forma wsparcia rodzin doświadczających problemów życiowych* [w:] *Wsparcie wobec problemów społecznych w wybranych obszarach egzystencji*, red. J. Spętana, D. Krzysztofiak, P. Frąckowiak, Oficyna wydawnicza „Impuls”, Kraków 2018, s. 79–91.

5. **Metoda konferencji grupy rodzinnej** skupia się na pomocy dzieciom, osobom chorym i starszym. Aby problem został rozwiązany jak najsprawniej, należy zwołać jak największą liczbę członków rodziny.
6. **Metoda sieciowa** łączy ze sobą specjalistów z różnych dziedzin oraz osoby ze środowiska danej rodziny w celu odkrycia możliwości i zasobów tkwiących w każdym człowieku. Asystent jest inicjatorem współpracy i interakcji nawiązywanych z klientem. Innym sposobem działania jest skupianie ludzi w grupy wsparcia, tzn. z odmiennymi lub podobnymi zainteresowaniami, którzy mogą się wspierać.
7. **Metoda pracy grupowej** jest to wzajemne działanie i pomoc w małych grupach dla rozwoju społecznego, emocjonalnego i intelektualnego w celu poprawy bytu psychospołecznego. Asystent może udzielić wskazówek i zachęcić do spotkań w grupach.
8. **Metoda środowiskowa** to współpraca środowiska lokalnego w celu zwiększenia jakości życia.
9. **Generalistyczny model interwencji** łączy w sobie trzy metody pracy wychowawczej poprzez dobór ich elementów. Rodzina – przypadek może wziąć udział w zajęciach terapeutycznych lub dyskusyjnych (grupa AA), które zapewniają spożytkowanie wolnego czasu i prowadzą edukację dla rodziców.

Procedura kwalifikowania rodziny do objęcia wsparciem asystenta rodziny

W praktyce najczęściej obiektem działań pomocowych asystenta rodziny jest cała rodzina. Pojawiające się różnorodne trudności prowadzą często do sytuacji, w której rodzina nie jest w stanie wypełniać w sposób satysfakcjonujący swoich funkcji, a przede wszystkim kontrolno-zabezpieczających, opiekuńczo-wychowawczych i emocjonalnych. Nie jest wtedy w stanie wypełniać zadań na nią nałożonych, przez co stanowi potencjalne zagrożenie prawidłowego funkcjonowania, a także rozwoju poszczególnych jej członków, przede wszystkim dzieci. Efektywność działań, między innymi socjalnych, realizowanych na rzecz rodziny będzie w dużym stopniu zależała od trafności opisu kryzysu w danej rodzinie i umiejętności wyszukiwania tych zmiennych oraz od dostosowanych indywidualnie dla rodzin form wsparcia¹⁰.

Zagadnienie wsparcia i wspomagania społecznego osób i grup ludzkich stało się w dobie przemian ekonomiczno-ustrojowych kluczowym w wielu obszarach naszego życia. Jest ono potrzebne każdemu z nas przez całe życie. Postrze-

¹⁰ *Pedagog i pracownik socjalny wobec wyzwań współczesności*, red. A. Błasiak, E. Dybowska, N. Piłkuła, Wydawnictwo Akademii Ignatium, Kraków 2012, s. 185–189.

gamy je również na gruncie nauk społecznych i szeroko pojętej praktyki edukacyjnej, w tym pracy socjalnej i opiekuńczej. Wsparcie społeczne przybiera postać indywidualną bądź zbiorową, profesjonalną lub nieprofesjonalną w zależności od różnych okoliczności życiowych człowieka. Systemy wsparcia społecznego mogą mieć charakter spontaniczny, np. pomoc przyjacielska czy sąsiedzka w określonej sytuacji, lub ciągły, np. wsparcie rodzinne, organizacyjne czy przyjacielskie w wielu sytuacjach trudnych (stałe lub przejściowo). Systemy wsparcia działają bowiem jak „schronienie”, dzięki któremu możemy zregenerować siły ludzkie w najbliższym środowisku¹¹. Badania nad dynamiką reakcji na krytyczne wydarzenia życiowe wykazują, że w trudnych sytuacjach ludzie wykorzystują w różnym stopniu wsparcie społeczne. Niekiedy wsparcie to uważa się za pewien rodzaj buforu dla negatywnych skutków stresu życiowego i krytycznych wydarzeń w życiu jednostki¹².

Dlatego bardzo ważnym jest upowszechnianie wszelkich form wsparcia, tak aby panowało powszechne przekonanie, iż każdy znajdujący się w potrzebie może na nie liczyć i uzyskać pomoc. Rolą asystenta rodziny jest udzielenie wsparcia rodzinie, która z różnych przyczyn ma problemy z wypełnianiem swoich ról. Wsparcie można pojmować na kilka sposobów, np. jako pomoc w sytuacjach trudnych świadczoną konkretnej osobie/osobom, zaspokajanie potrzeb w sytuacjach trudnych gwarantowane przez osoby znaczące albo jako konsekwencję przynależności jednostki do sieci społecznych.

W toku interakcji wsparcia społecznego dobra emocjonalne, informacyjne i rzeczowe są przekazywane, otrzymywane, dostrzegane, oceniane i w różny sposób wykorzystywane. Zakresy definicyjne poszczególnych form udzielanego wsparcia w praktyce przenikają się, najczęściej jedno zachowanie wspierające można zaklasyfikować do kilku typów wsparcia, np. wolontariat czy praca w charakterze asystenta rodziny, asystenta osobistego osoby niepełnosprawnej. Samo bowiem zainteresowanie ludzkim problemem i wyrażenie chęci pomocy (wsparcie instrumentalne) może pełnić funkcję wsparcia oceniającego lub stanowić oparcie emocjonalne poprzez wyrażanie naszej troski lub sympatii.

Dla omawianej problematyki działań opiekuńczo-pomocowo-wspierających zarówno wsparcie strukturalne rozumiane przede wszystkim jako działania formalne profesjonalistów (np. asystentów, opiekunów), jak i wsparcie funkcjonalne traktowane jako oddziaływanie indywidualne wobec każdego podopiecznego i jego rodziny mają równorzędne znaczenie.

¹¹ *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, red. D. Lalak, T. Pilch, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 2012, s. 23.

¹² H. Sęk, *Wsparcie społeczne jako jeden ze sposobów radzenia sobie z trudnościami i ważna społecznie metoda prewencji* [w:] *Spoleczna psychologia kliniczna*, red. H. Sęk, PWN, Warszawa 2000, s. 493–502.

Profesjonalna pomoc rodzinie koncentruje się nie tylko na trafnej diagnozie, ale także na dostosowaniu działań pomocowych do indywidualnej reakcji rodziny na wydarzenia kryzysowe¹³.

Praca asystenta rodziny ma charakter interdyscyplinarny i sprawdza się, kiedy działa on na pograniczu trzech ról: pracownika socjalnego, doradcy świadczącego pomoc psychologiczną oraz trenera umiejętności życiowych. Asystent rodziny w sposób plastyczny powinien dostosowywać zadania do powyższych funkcji. Kluczową rolę pełnią aktualne potrzeby klienta, dlatego asystent rodziny powinien reprezentować cały wachlarz kompetencji, które może konsultować ze współpracownikami. Jednostki organizacyjne prowadzące asystenturę rodziny wytworzyły kilka wariantów pracy asystenta rodziny, a przede wszystkim: asystent rodziny zastępujący pracownika socjalnego w pracy z rodziną z różnymi problemami, asystent rodziny-pracownik socjalny prowadzący pogłębioną, specjalistyczną pracę socjalną, a także asystent rodziny wspomagający pracownika socjalnego. Od roli, jaką przyjmie asystent rodziny, zależna jest jego pozycja w placówce, zakres obowiązków oraz obszar współdziałania z terenowym pracownikiem socjalnym.

Ustawodawca nałożył na gminę obowiązek udzielania pomocy rodzinom dysfunkcyjnym z dziećmi. Asystent jest więc przydzielany rodzinie w momencie, kiedy ośrodek pomocy społecznej otrzyma informację, że dana rodzina jest uwikłana w problemy opiekuńczo-wychowawcze. Na tym etapie ważną rolę pełni pracownik socjalny, który po dokonaniu analizy sytuacji rodziny i przeprowadzeniu wywiadu środowiskowego może skierować wniosek do kierownika OPS z prośbą o przydzielenie rodzinie asystenta rodziny. Przy dokonywaniu diagnozy, jak również konstruowaniu planu pracy z rodziną, pracownik socjalny jest zobowiązany współpracować z asystentem rodziny. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej określa tę współpracę jako konsultację. W ocenie i realizacji planu pracy z rodziną mogą pojawić się dwa modele współpracy asystenta rodziny z pracownikiem socjalnym:

- 1) **asystent rodziny zastępujący pracownika socjalnego** – założeniem tego modelu jest wykonanie większości zadań przez asystenta rodziny, który jest koordynatorem na rzecz rodziny, natomiast do pracownika socjalnego będzie należeć to, czego wymaga ustawa. Do jego obowiązków nie należy prowadzenie pracy z rodziną, a jedynie przyznawanie świadczeń. Z uwagi na to, że asystent rodziny współpracuje z rodzinami wieloprotokowymi, wskazane jest posiadanie koalicjanta w swojej pracy, dzięki czemu można zachować dystans i odnieść się w sposób obiektywny do rodziny. Tylko wspólna praca asystenta rodziny z innymi instytucjami może doprowadzić do wyznaczonego celu.

¹³ A. Dębska-Cenian, *Asystowanie – rozważania na temat istoty silnie zindywidualizowanego wsparcia* [w:] *Asystentura rodziny. Nowatorska metoda pomocy społecznej w Polsce*, red. M. Szpunar, Wyd. MGT, Gdynia 2010, s. 79.

2) **asystent rodziny wspomagający pracownika socjalnego** – większość zadań wykonuje pracownik socjalny, czyli prowadzi pracę socjalną z rodziną, natomiast asystent rodziny jest tylko „wspomagaczem” pracownika socjalnego zgodnie z jego kompetencjami zawodowymi¹⁴.

Asystent rodziny w trakcie prowadzenia pracy z rodziną konsultuje się nie tylko z pracownikiem socjalnym, lecz także z innymi osobami, które działają na rzecz rodziny: kuratorem, nauczycielami, pedagogiem, terapeutą i członkami zespołu interdyscyplinarnego. Dzięki takiej współpracy można stworzyć poczucie tożsamości z zespołem, co zapewni trwałe funkcjonowanie zespołu dla osiągnięcia zamierzonych celów.

Asystent rodziny, współpracując z rodziną, musi mieć na uwadze zasadę jawności postępowania. Rodzina w pierwszej kolejności powinna być poinformowana, z jakimi instytucjami współpracuje asystent rodziny. Dzięki takiej postawie buduje się wzajemne zaufanie¹⁵. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej określa dokumenty, które powinien sporządzać asystent rodziny, jest to przede wszystkim plan pracy z rodziną. Należy odróżnić plan pomocy asystenta rodziny od tego, który tworzy się wspólnie z członkami rodziny i pracownikiem socjalnym. Dotyczy to rodzin biologicznych oraz rodzin, którym zostało odebrane dziecko. W tym przypadku plan pracy jest przygotowywany z członkami rodziny, a także z koordynatorem pieczy zastępczej¹⁶.

Przy konstruowaniu planu pracy z rodziną biologiczną ważna jest rozmowa z wszystkimi członkami rodziny. Praca tylko z jedną osobą z rodziny rzadko przynosi wymagane rezultaty. Dany „delegat” jest najsilniejszym członkiem rodziny i gdy będzie się współpracować tylko z nim, to pogłębi się nierównowaga rodziny, przez co wzrośnie jej osamotnienie.

W konstruowaniu planu pracy z rodziną istotną umiejętnością jest słuchanie, co pozwala zrozumieć problemy poszczególnych członków rodziny. Plan powinien być długoterminowy, czyli ma określać kierunek działań dalekosiężnych (np. w czasie połowy roku), jak również krótkoterminowy, kiedy sytuacja rodziny jest zmienna, wtedy ustala się czas od jednego spotkania, do drugiego¹⁷. Dopiero po dogłębnej analizie obrazu rodziny, który tworzy się poprzez obserwacje innych specjalistów, czyli po kilku wizytach w rodzinie, np. po miesiącu, asystent powinien układać plan pracy z rodziną. Klienci na pierwszych spotkaniach zazwyczaj ukazują bardziej pozytywny obraz swojej sytuacji, zatajając ważne

¹⁴ B. Kowalczyk, *Modele pracy asystenta rodziny i współpracy z pracownikiem socjalnym*, „Praca Socjalna” 2012, nr 4, s. 13.

¹⁵ *Ibidem*, s. 11.

¹⁶ Ustawa z dn. 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. 2020, poz. 821 t.j. z dnia 2020.05.08).

¹⁷ I. Krasiejko, *Metodyka działania...*, s. 105.

sprawy. Dopiero po pewnym czasie osoba (klient) potrafi w miarę relatywnie i obiektywnie ocenić własne położenie.

Plan pracy składa się z części I – podstawowej – oraz części II – aktualizacyjnej, która jest wypełniana na dalszych spotkaniach. Sytuację rodziny powinny oceniać również inne służby społeczne, a także sama rodzina. Ocenę dotyczącą sytuacji rodziny należy sporządzać nie rzadziej niż co sześć miesięcy w postaci sprawozdania, które powinno zawierać: dane rodziny i asystenta, termin (datę) współpracy rodziny z asystentem, charakterystykę danej rodziny poprzedzającą okres wsparcia przez asystenta, założone cele wykorzystywane do współpracy, zrealizowane z rodziną zadania, osiągnięte w czasie sprawozdawczym efekty oraz rokowania na przyszłość. Sprawozdanie sporządza i podpisuje asystent rodziny.

W przypadku planu pracy z rodziną dziecka przebywającego w pieczy zastępczej przyjęto założenie, zgodnie z europejskimi tendencjami, aby współpraca obejmowała także biologiczną rodzinę dziecka. Zazwyczaj w taką pracę jest zaangażowanych wiele osób, są to: rodzice zastępczy, pracownik socjalny, asystent rodziny, kurator, a także koordynator pieczy zastępczej. Zgodnie z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej asystent rodziny ma za zadanie, przy współpracy z członkami i koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej, utworzyć plan pomocy dla dziecka, które jest umieszczone w pieczy zastępczej. Powyższy plan powinien poprzedzić wywiad z rodzicami biologicznymi dziecka, a także z innymi członkami rodziny.

Podsumowanie

Asystentura rodziny polega na zindywidualizowanej pracy w rodzinie, z rodziną, dla rodziny i na jej rzecz. Cechami charakterystycznymi asystowania jest indywidualizacja pracy, która wynika z małej liczby odbiorców, dostosowanie do określonych grup beneficjentów i ich realnych potrzeb, dawanie możliwości kierowania do nich dedykowanego wsparcia. Zadaniem asystenta rodziny jest zmiana stosunku osób w rodzinie do własnej sprawczości, zwiększenie ich poczucia wpływu na własne życie i podniesienie samooceny. Indywidualna pomoc służy rozwojowi kompetencji poszczególnych członków rodziny, osiąganiu wyznaczonych przez nich celów, wzbudzaniu w nich wiary we własne możliwości oraz motywowaniu do podejmowania działań, które do tej pory były uznawane za niemożliwe lub trudne do realizacji. Działania asystenta i rodziny zmierzają głównie do jej usamodzielnienia i pozostawienia dzieci w rodzinie, w środowisku zapewniającym im poczucie bezpieczeństwa oraz prawidłowy rozwój. Takie rozumienie asystentury jest bliskie koncepcji pobudzania sił ludzkich w podejściu

skoncentrowanym na rozwiązaniach¹⁸. Praca asystentów rodziny i efektywność asystentury zależą w dużej mierze od nakładów finansowych poszczególnych gmin na usługę świadczoną w ramach systemu pomocy społecznej oraz organizacji i metod pracy asystentów, w tym ich merytorycznego przygotowania. Jak wykazano w niniejszym artykule, zawód asystenta rodziny jest prawnie uregulowany, asystenci mają wypracowane sposoby pomocy rodzinom zagrożonym wykluczeniem społecznym, a co najważniejsze, ich działalność przynosi wymierne rezultaty¹⁹.

Duży potencjał asystentury rodziny podkreślają wyniki raportu Najwyższej Izby Kontroli (2015), wg. którego w latach 2012–2013 liczba rodzin kwalifikowanych do pomocy zmalała o 17% oraz nastąpił spadek liczby dzieci przekazanych do pieczy zastępczej o 42%²⁰. Wyniki powyższego raportu wskazują zatem na opłacalność organizacji i realizacji asystentury rodziny przez gminy.

Bibliografia

- Dębska-Cenian A., *Asystowanie – rozważania na temat istoty silnie zindywidualizowanego wsparcia* [w:] *Asystentura rodziny. Nowatorska metoda pomocy społecznej w Polsce*, red. M. Szpunar, Gdynia 2010, s. 79.
- Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, red. D. Lalak, T. Pilch, Warszawa 2012.
- Kawula S., *Socjologia wychowania w zarysie*, PWN, Warszawa 2004.
- Kotlarska-Michalska A., *Praca socjalna w rodzinie, z rodziną, dla rodziny w perspektywie ról zawodowych pracownika socjalnego i asystenta rodziny* [w:] *Asystent osoby niepełnosprawnej: nowy zawód i nowa usługa systemu pomocy społecznej*, red. A. Żukiewicz, Kraków 2010, s. 67–72.
- Kowalczyk B., *Modele pracy asystenta rodziny i współpracy z pracownikiem socjalnym*, „Praca Socjalna” 2012, nr 4, s. 3–16.
- Krasiejko I., *Asystent rodziny – profesjonalista, ale nie cudotwórca*, „Praca Socjalna” 2012, nr 4, s. 16–38.
- Krasiejko I., *Metodyka działania asystenta rodziny. Różne modele pracy socjalnej i terapeutycznej z rodziną*, Katowice 2012.
- Krasiejko I., *Zawód asystenta rodziny w procesie profesjonalizacji. Wstęp do teorii i praktyki nowej profesji społecznej*, Toruń 2013.
- NIK o asystentach rodziny, www.nik.gov.pl [dostęp: 26.01.2022].
- Pedagog i pracownik socjalny wobec wyzwań współczesności*, red. A. Błasiak, E. Dybowska, N. Pikuła, Kraków 2012, s. 185–189.

¹⁸ A. Kotlarska-Michalska, *Praca socjalna w rodzinie, z rodziną dla rodziny w perspektywie ról zawodowych pracownika socjalnego i asystenta rodziny* [w:] *Asystent osoby niepełnosprawnej: nowy zawód i nowa usługa systemu pomocy społecznej*, red. A. Żukiewicz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 67–72.

¹⁹ E. Subocz, *Asystentura rodziny...*, s. 79–91.

²⁰ NIK o asystentach rodziny, www.nik.gov.pl [dostęp: 26.01.2022].

Sęk H., *Wsparcie społeczne jako jeden ze sposobów radzenia sobie z trudnościami i ważna społecznie metoda prewencji* [w:] *Spoleczna psychologia kliniczna*, red. H. Sęk, Warszawa 2000, s. 493–502.

Subocz E., *Asystentura rodziny jako forma wsparcia rodzin doświadczających problemów życiowych* [w:] *Wsparcie wobec problemów społecznych w wybranych obszarach egzystencji*, red. J. Spętań, D. Krzysztofiak, P. Frąckowiak, Kraków 2018, s. 79–91.

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. 2021, poz. 2268, t.j. z 2021.12.09).

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. 2020, poz. 821, t.j. z dnia 2020.05.08).

Żukiewicz A., *Asystent osoby niepełnosprawnej – nowy obszar działania społecznego* [w:] *Asystent osoby niepełnosprawnej. Nowy zawód i nowa usługa systemu pomocy społecznej*, red. A. Żukiewicz, Kraków 2010.

THE ROLE OF THE FAMILY ASSISTANT IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL SUPPORT FAMILIES AT RISK OF SOCIAL EXCLUSION

Abstract

Family assistantship is a comprehensive method of working with the family. It is addressed to families helpless in life, affected by the problem of poverty, unemployment, addictions and violence, which have problems with fulfilling their care and educational functions. The purpose of assistantships is to restore the ability to properly fulfill family functions, social reintegration of the family and counteracting its social exclusion. Closely related to assistantship is the role of a family assistant, who is a person who provides help in the living environment of a family in need of support. This article explains the role and tasks of a family assistant and describes the procedures for qualifying a family for support in the form of a family assistant.

Keywords: family assistant, social work, social support, social exclusion

ROLA ASYSTENTA RODZINY W PROCESIE PROFESJONALNEGO WSPARCIA RODZIN ZAGROŻONYCH WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM

Streszczenie

Asystentura rodziny to kompleksowa metoda pracy z rodziną. Adresowana jest do rodzin bezradnych życiowo, dotkniętych problemem ubóstwa, bezrobocia, uzależnień i przemocy, które mają problemy z wypełnianiem funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Celem asystentury jest przywrócenie zdolności do prawidłowego wypełniania funkcji rodzinnych, reintegracja społeczna rodziny oraz przeciwdziałanie jej wykluczeniu społecznemu. Z asystenturą ściśle związana jest rola asystenta rodziny, który jest osobą świadczącą pomoc w środowisku zamieszkania rodziny potrzebującej wsparcia. W artykule wyjaśniono rolę i zadania asystenta rodziny oraz opisano procedury kwalifikowania rodziny do wsparcia w postaci asystenta rodziny.

Słowa kluczowe: asystent rodziny, praca socjalna, wsparcie społeczne, wykluczenie społeczne